

İBRAHİM TENNURİ/KAYSERİ

*Kayseri 2011
Sempozyumu
Bildiri Kitabı*

Editör

Doç. Dr. Ali Gavuşoğlu

Yayınsayan

Melikgazi Belediyesi - Kayseri 2011

Açılış Oturumu 2. Bildiri²

İBRAHİM TENNURÎ'NİN İSLAM TASAVVUF TARİHİNDEKİ YERİ

Prof.Dr. Ahmed Subhi Furat

Şeyh İbrahim Tennuri'nin İslam tasavvuf tarihindeki yerini tespit etmeyi hedef edinmiş olan tebliğime, onunla ilgili bazı hatırlatmalarla başlamak uygun olacaktır. Bu hatırlatmaların mühim bir kısmını, siyasi ortam içinde ele alarak yapmak, Şeyh İbrahim Tennuri'yi daha yakından tanımaya imkan sağlayacağı gibi onun yerini belirlemekte bize yardımcı da olur. Takdir edileceği üzere böyle bir yol, IX./XV. asırda hayatı, Anadolu'daki siyasi ortamın oldukça sıkıntılı bir devresinde geçmiş ve fakat buna rağmen arzuladığı hedefe varmayı başarmış bir şahsiyet için gerekli de görülebilir.

Kaynakların çoğu³ İbrahim Tennuri'nin Sivas'ta doğduğunu naklederler. Onun doğduğu yıllarda bu şehir, Anadolu'da İlhanlı hakimiyeti altındaki son yıllarını yaşamakta idi. Eretna Oğulları emiri Alaeddin ile veziri Burhaneddin burayı beyliklerinin merkezi yapmışlardı. Hatırlanacağı üzere bu mühim şehir 641/1243 yılındaki Köseadağ mağlubiyetinden sonra Baycu Noyan'ın eline geçmişti. Ancak şehir siyasi sıkıntılara rağmen zamanla kültürel zenginliği ifade eden medreselerle donatılmış ve eğitim-öğretime elverişli bir hale getirilmişti.

Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra Sultan I. Bayezid'in eline geçen Sivas çok geçmeden, Anadolu'yu istilaya girişen Timur tarafından işgal edildi. Ancak o yıllarda Amasya'da bulunan Çelebi Sultan Mehmed, komutanlarından Bayezid Paşa'yı buraya göndererek 810/1407-8 yılında şehri ikinci defa Osmanlı hakimiyetine kazandırdı.

İlk kaynaklar, İbrahim Tennuri'nin tahsilini Konya'da yaptığını ve orada Molla Yakub'un öğrencisi olduğunu zikrederler⁴. Bu zat, Şekaik'ta Sultan Mehmed Çelebi devrinin alimi olarak geçer⁵. Taşköprülüzade onun hayatı ve eserleri

²Rahatsızlığı nedeniyle sempozyuma katılamamış, fakat bildirisini zamanında göndermiştir.

³İbrahim Tennuri'den bahseden kaynaklar topluca aşağıdaki makalede görülebilir : Mustafa Uzun, İbrahim Tennuri, DİA, XXI, 356.

⁴Taşköprülüzade'nin eseri eş-Şaka'ik'i tercüme eden İbrahim b. Ahmed Amasi ise, onun hocası olarak Molla Kara Yakub'u gösterir (Ali Emiri, 727, var. 71 b).

⁵Bk.s. 61-63(V,3) "Molla Ya'kub el-asfar el-Karamani"

hakkında değerli bilgiler verir ve fakat vefat tarihini kaydetmez⁶. Ancak onun Bursa'ya gittiğinde 840/1436 da vefat eden şehrin kadısı meşhur Molla Yegan ile bir araya gelip ilmi görüşmelerde bulunduğu biliniyor⁷. Diğer yandan Şekaik'in Hasan Hüsnü Paşa Kütüphanesinde bulunan yazma nüshasında görülen bir haşiyede Karamanlı Mehmed Bey oğlu İbrahim Bey'in Molla Sarı Yakub'u, 847/1443 yılında sulh görüşmesi için Sultan II. Murad'a gönderdiği kaydı yer alıyor⁸. Bunlar bize öğretim mesleğindeki başarısı⁹ yanında Molla Sarı Yakub'un siyasi otoritelerce de hürmet edilen bir şahsiyet olduğunu gösteriyor.

Konya'daki tahsil hayatını en geç bu yıllarda tamamlamış olması gereken İbrahim Tennuri, daha sonra **Kayseri**'ye giderek, burada meşhur **Hand Hatun Medresesi**'nde müderris oldu. Kayseri, II. Sultan Murad'ın emriyle Tokat Sancak Bey'i tarafından 840/1436 yılında zaptedilmişti¹⁰. Onun, I. Alaeddin Keykubad'ın zevcesi Mahperi Sultan tarafından 635/1238 yılında yaptırılmış olan bu medresede¹¹ görevine ne zaman başladığı ve ne kadar müddet hocalık yaptığı bilinmiyor. Ancak ilk kaynaklarda görülen ifadeler, bunun uzun bir müddet sürmediğini düşündürüyor. Şafii mezhebinde olan İbrahim Tennuri, medresede Hanefi alimlerince ders verilmesinin şart koşulduğunu öğrenince görevinde ısrar etmeyerek bıraktı.

⁶ Taşköprülü-zade'nin verdiği bilgiler arasında, onun çok yönlü ve faziletli bir alim olduğu, kendi annesinin dedesinin de ondan et-Teftazani'nin et-Telvihi adlı eserin okuduğu gibi hususlar vardır. Ancak bu alimi "Karamanlı Sarı Ya'kub" diye tanıtan Mecdi de onun vefat tarihi hakkında bir bilgi vermez (Hadaik eş-Şeka'ik, s.83-84).

⁷ Bk. Şekaik, s.62

⁸ Bk. Hasan Hüsnü Paşa 835 M (var.29).

⁹ Ahlwardt, Berlin Kütüphanesi'nde 9589 numarada kayıtlı K. Eşref et-tevarih adlı bir eserin (IX,157)(var.1-38)müellifi olarak Sarı Yakub b. Ata er-Rumi el-Karamani'yi kaydetmektedir. Bunu eserinde zikreden Brockelmann, Eşref et-tevarik ile İşrak et-tevarih arasındaki ilginin henüz belirtilmediğini de ilave eder (GAL II,223).

¹⁰ Bk. İ.Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri (Ankara 1984), s.24; Halil İnalcık, Murad II (DİA XXXI,168)

¹¹ Lamii Çelebi (Nefehat Tercümesi, s.688) ve Taşköprülü-zade'nin (eş-Şeka'ik, s.232) Hand "Hvand" diye kaydettiği bu medresenin adı, Huseyin Enisi 'nin Menakıb-i Ak Şemseddin'in de bazen Hand (Ali Emiri Ktp., 939, var.17) bazan da "Hvandi" olarak (bk. Hacı Mahmud Efendi Ktp., 4660, var.18b) görülmektedir. Nefehat Tercümesinin bazı yazmalarında (bk. msl. Çelebi Abdullah, 256, var.340; Nuruosmaniye, 2339, var. 338) da bu son şekil yer alıyor. Söz konusu bu kelimenin bugün bazı çalışmalarda (bk. mesela DİA, Kayseri XXV,99)) Huand şeklinde okunması da dikkat çekmektedir.

Bunda bir müddetten beri içinde yer alıp gelişen bir ilahi duygunun da rolü olmalıydı. Öğrendiği bilgilerle yetinmeyerek bunların iç yüzlerine doğru bir temayülle tasavvufa yöneldi. Kendisine bu konuda rehber olacak bir şeyh bulmak üzere **Erdebil**'e gitmeyi kararlaştırdı. Onun bu konuda önce Erdebil'i düşünmüş olması ilgi çekicidir. Bugün Doğu Azerbeycan idari bölgesinde yer alan bu şehir, 697/1298 yılında İlhanlılardan emir Gazan Mahmud Han'ın en yakın adamlarından biri sayılan tabip, tarihçi ve alim vezir Reşiduddin'in oğullarından Emir Muhammed'in valiliği döneminde en gelişmiş yerleşim yerlerinden biriydi¹². Şeyh Safiyuddin'in bu şehirde kurduğu sufi ocağı, Gazan Han¹³ ve veziri Reşiduddin¹⁴ tarafından da desteklenmekteydi. **Safeviyye** diye anılan bu tarikata, önceleri Osmanlı padişahları da çerağ akçesi adıyla her yıl hediyeler göndermişlerdi. 794/1392 yılında Erdebil Tekkesi şeyhi olan Alauddin Hacı Ali b. Sadruddin Musa, ileride de hatırlatılacağı üzere, Yıldırım Bayezid devrinde (791-894/1389-1402) yaşamış meşhur şeyh Hamid b. Musa Kayseri'nin¹⁵ (Somuncu Baba) suri şeyhi olmuştu¹⁶.

Büyük ihtimalle İbrahim Tennuri, bu güzel hatıra ve gelişmelerin Anadolu'da özellikle de Kayseri'de duyulan müspet tesiriyle Erdebil'e gitmeyi düşünmüştü. Ancak **Şeyh Ak Şemseddin** hakkında duyduğu güzel haberler, tercihini onun yönüne yapmaya zorladı¹⁷. Bu büyük şeyh, Ankara'nın 90 kilömetre kadar batısında yer alan Beypazarı ilçesinde irşad faaliyetini yürütmekteydi. Eski ve büyük bir Selçuklu şehri olan **Ankara**, Sultan I. Murad tarafından 763/1361 yılında Osmanlı hakimiyetine sokulmuştu. Çelebi Sultan Mehmed ve oğlu Sultan II. Murad, 804/1401'de Ankara savaşından sonra Anadolu'da ortaya çıkan karışıklıkları halletmeye çalışırken Amasya'nın yanında Ankara'yı da üs olarak kullanmışlardı. Şeyh Akşemseddin, daha sonra da temas edileceği üzere,

¹² Erdebil'in tarihi geçmişi için bk. Aliyev Salih Muhammedoğlu, Erdebil, DİA, XI, 276-277

¹³ İlhanlı hükümdarı Gazan Mahmud Han'ın özellikle İslam kültürü adına yaptığı hizmetler için bk. Osman Gazi Özgüdenli, Gazan Han ve Reformları, İstanbul, 2009 (Kaknüs yayınlarından).

¹⁴ İlhanlı devlet adamı, tabip, alim ve tarihçi olan vezir Reşiduddin Fazlullah-ı Hemedani (öl. 718/1318) için bk. Osman Gazi Özgüdenli, DİA, XXXV, 19-21

¹⁵ Hk. Bk. Haşim Şahin, Somuncu Baba, DİA, XXXVII, 377-378 ve Taşköprülüzade, eş-Şeka'ik, s. 53-54 (IV, 26).

¹⁶ Hk. Bk. Nihat Azamat, Erdebili, Alaeddin, XI, 279

¹⁷ Mecdi bu hali şöyle dile getiriyor : Lakin Ak Şemseddin Hazretlerinin evsaf-ı hamidesini ve menakıb-ı pesendidesini istima edüp terazu-yı teharri ile anın canibini tercih eylemeğün hakpayına rumal olmağa teveccüh eyledi (bk. Hada'ik eş-Şeka'ik, s. 247).

Osmanlıların hakimiyetinde bulunan işte bu şehirde Hacı Bayram Veli'nin müridi olmuştu.

İbrahim Tennuri'nin **Beypazarı**'na ne zaman geldiği de zikredilmiyor. Ancak onun bu ilçede Ak Şemseddin'in dergahında halvete girdiği yıllarda arkadaşları arasında Hamza Şami, Abdurrahim Karahisari ve İskilipli Muslihuddin'in de bulunduğu naklediliyor. Diğer taraftan şeyh Ak Şemseddin'in bir komşusunun kızının oğlu olan Pir Ahmed Çelebi'nin torunu Seyyid Hüseyin Enisi, İbrahim Tennuri'nin seyr u sülukunu, Karaman oğlu kavgası çıktığı sırada tamamladığını kaydediyor¹⁸.

Burada Karaman oğlu kavgası ile, Karaman oğullarından Mehmed Bey'in oğlu İbrahim Bey'in Osmanlılara karşı mücadelesi kastedilmiş olmalıdır. Hatırlanacağı üzere Sultan II. Murad, Karamanoğulları'yla aralarında çıkan ihtilaflara son vermek için onlarla bir sühriyet kurmak istemiş ve kız kardeşlerini Mehmed Bey'in oğulları İbrahim, İsa ve Ali Bey'lerle evlendirmişti. İsa ve Ali Beylere Rumeli'nde birer sancak verilmiş, İbrahim Bey de yardımcı kuvvetlerle Karaman'a gönderilmişti. Ancak İbrahim Bey idareyi ele aldıktan sonra Osmanlılarla kurulan bu dostluğu birkaç defa bozdu. 836/1433 yılında Beyşehir'i alıp İsparta'ya kadar ilerledi. Osmanlılar Rumeli'ndeki nazik durumu garantiye aldıktan sonra Karamanoğullarına yöneldiler. Akşehir, Beyşehir, Seydişehir ile Konya zaptedildi. 840/1436 yılında Kayseri alındı. İbrahim Bey bunun üzerine Mevlana Hamza'yı (Hamza Şami !) elçi gönderip sulh istedi. Ancak o, bir müddet sonra Osmanlılara karşı harekete geçen Haçlılara yardımcı oldu, onların Balkanlar'da ilerlemelerini teşvik etti. Bu nazik durumdan faydalanmayı umut ederek 847/1443 yılında bu sefer damadı Turgut oğlu Hasan Bey komutasında gönderdiği kuvvetlerle Ankara, Kütahya, Afyon, Bolvadin, Beypazarı ve Hamideli'ni yakıp yıktı. Bu gelişmeler karşısında Edirne-Segedin muahedesi imzalamaya mecbur olan II. Murad, bütün hıncıyla Karaman oğlu üzerine yürüdü. Neticede İbrahim Bey, Sultan II. Murad'ın kız kardeşi olan zevcesi ile veziri Server Ağa'yı göndererek sulh istedi. Kendisine sadece Akşehir, Seydişehir ve Beyşehir bırakıldı. Hatırlatılması gereken diğer bir nokta da İbrahim Bey'in bu sulhü, Sultan II. Murad ile oğlu II. Mehmed'e (Fatih'e) karşı yapmasıydı¹⁹.

Şeyh Ak Şemseddin'den hilafet alan İbrahim Tennuri'nin Kayseri'ye Tokat üzerinden dönüşünde, Karamanoğullarıyla olan bu mücadelelerin sebep olduğu huzursuz ortamda daha güvenilir bir güzergah seçmek zorunda kalışının da payı

¹⁸ Bk. Hüseyin Enisi Menakıb-ı Ak Şemseddin , Hacı Mahmud Efendi Ktp.(Süleymaniye), nr.4660,var. 21

¹⁹ Bk. İ.Hakkı Uzuntarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 23-28.

olmalıdır. O artık 840/1436 yılında Osmanlı hakimiyetine alınan bu şehirde Bayramiyye-Şemsiyye tarikatının Tennuri'ye şubesinin şeyhi olmuştur.

Dergahında şeyhi Akşemseddin'in usulüyle irşad faaliyetini sürdürmeye başlayan İbrahim Tennuri, 860/1457 yıllarına doğru bu müridinin gönderdiği **Molla Seferşah**'la karşılaşır. Bu kişi, Şeyh Ak Şemseddin'in **Göynük**'teki bir komşusunun küçük oğluydu. Medresede okumuş, danışmend olup mollaların yanında yetişmişti. Fakat daha sonra edindiği arkadaşlarına uyup yoldan çıktı. İçlerinde yer aldığı grubun cezalandırılması Fatih tarafından emredilince arkadaşları kaçmış, kendisi de Arap ülkelerine gitmişti. Orada peygamberlerin mezarlarını ve mukaddes yerleri dolaşan Sefer Şah sonunda hidayete erdi ve Anadolu'ya gelip Ak Şemseddin'e bağlandı. Ancak şeyhin yaşı hayli ilerlemişti; Sefer Şah'ı "Kayseri'de halifemiz Şeyh İbrahim seni irşad etsin" diyerek göndermişti.

Molla Sefer Şah, Şeyh Ak Şemseddin'in emrine uyarak Kayseri'ye giderken Ankara'ya uğradı ve şeyhe hediye olmak üzere bir kaftan diktirdi. Bu kaftanın bir yüzü yün (sof), diğer yüzü ise pamuktandı. Akşemseddin, İbrahim'in telif etmesini istediği kitabın hakiki ve mecazi iki vecihle yazılmasını işaret etmişti. Sefer Şah gönlünden "Şeyh İbrahim mürid-i kamil ise şeyhin buyurduğu kitabı bu kaftan işaretinden bilsin diye geçirmişti içinden. Kayseri'ye gelince bunun, Şeyh İbrahim'e malum olduğunu gördü. Nitekim Şeyh İbrahim söz konusu kitabın birkaç formasını (kürrase) yazmıştı. Bunun üzerine Sefer Şah, Şeyh İbrahim'e sıdkla samimiyetle bağlandı (Bk. Hüseyin Enisi, Menakıb-ı Akşemseddin, Hacı Mahmud Efendi (Süleymaniye) 4660, v.14; Hekimoğlu (Süleymaniye) 808, v.30). Şeyh Ak Şemseddin, halifesi Şeyh İbrahim'i takdir edişini ve ona olan güvenini, oğlu Hamdi Çelebi'ye "Ya Hamdi şimden sonra müridu's-salikin Şeyh İbrahim'e teslim ve iradet getir.." vasiyetiyle de göstermişti (Bk. Hacı Mahmud Ef., 4660, v.28).

Şeyh İbrahim Tennuri'yi ana hatlarıyla anlatırken bile temel kaynaklara başvurduğum ve yeri geldiginde bu kaynaklara dayalı çalışmalara işaret ettiğim fark edilmiştir. Böyle bir yol, onun İslam tasavvuf tarihindeki yerini tespit de takip edilmelidir. Zira o, eserlerinde kendisine yer veren müellifler tarafından daha önce de değerlendirilmişti.

Söz konusu bu müelliflerin başında yer alan mutasavvıf Lamii Çelebi (877-938/1472-1532), İbrahim Tennuri'nin vefatından kırk yıl kadar sonra yaptığı Nefehat el-uns tercümesiyle Osmanlı Türklerine bir tasavvuf tarihi kazandırmış oluyordu. Esasında o, Nakşibendi tarikatına mensup İranlı meşhur mutasavvıf alim Cami'nin 881/1674 yılında Farsça olarak kaleme aldığı Nefehat el-Uns Min Hazarat el-Kuds adlı eserini tercüme etmişti. Cami, bu eserini, meşhur sufi ve mutasavvıf Ebu Abdurrahman es-Sulemi'nin (v.412/1021) Tabakat es-Sufiyye'si ile bu eserin Abdullah el-Ensari el-Herevi (v.481/1088) tarafından ilavelerle

yapılan Farsça Tabakat-ı Sufiyye'den hareketle yazmış ve kendisi de gerekli ilaveler yapmıştı. Lamii Çelebi, tercümesinin başında bu noktalara temas etmekte, ayrıca gerekli gördüğü hususları da açıklamaktadır²⁰.

Burada Lamii Çelebi'nin başarılı tercümesi dışında, esere pek değerli bir giriş²¹ ile aynı ölçüde yararlı ilaveler yapmış olduğu da belirtilmelidir.

²⁰ Bu açıklamalar arasında aşağıdakiler ilgi çekicidir ... Maksud senden ol kitabı Türki'ye döndürmek ve Rum'un talib-i sadıklarına hediye göndermektir dediler. Ki meadın için zad ve hayırla adın alemde yad ola..lakin tahsin-i itminan ve tekmil-i ikan için mehil alup teveccüh-i istiare kıldım. İstid'a-i yaranın kabulü ile işaret olundu.. Heman fazl-ı Hakk'a tevessül ve lutf-i Hüda'ya tevekkül eyleyüp terceme-i kitaba ikdam eyledüm. Ve eda-yı meramda ve sevk-i kelimada Mevlana Cami rahimehullah eserince gittim.Zira meşayihin ahvali ve akvali beyanında siyak-ı ibarete riayet-i istiare, kelamı mümil ve meramı muhildir. Ki kelam-ı Ehlullah cevamiu l-kelimdir. Bir muradı şerh idüb biğin tarh eyleyüb fesahat izhar etmek fedahatdır..Nitekim ol üstad-ı Ruşen nihad rahimehullahu Teala kendünün tabirini anların ibaratı üzre kasr etmişdür ve beyan ve tefsirini anların işaret üstüne hasr eylemişdür yani ekser ibaratlarını biayniha irad kılmışdur. Ve ekser müteşabihatını hal edüp açmamış güya ki ehil olana malum ve naehil olanlar mahrum olsun demek kasdın etmiş. Zira bunlar Hak teala'nın eminleridir naehle keşf-i esrar eylemek haramdur bilürler fela bud andan ihtiraz kılurlar. Pes heman üslub ihtiyar olunub ol kitab-ı müşkin nikab min evvelihi ila ahirihi terceme olundu. Ve mukaddematında bir nice varak ahval- i ebrar ve etvar-ı ahyardan ve tabakat-ı rical il-gaybtan külliyyet üzere icmal kılındı ki "ma la yudreku kulluhu la yutreku kulluhu" . Ve cabeca sıhate irişen menkıbetlerinden beyan idüb damime idildi. Ve fehm-i muradda kemal-i ta'kid gösterilen kelimat biayniha irad olunub kudret el virdüğünce yine kendülerün tefsiri birle hal olundu ve" meşayih-i Rum'dan ve sair müteahhirin-i tarikattan ol kitapta zikr olmayan azizlerün menakibinden her kangisine ki ala tarıkı s-sıhha zafer bulundu ala vech il-ihtisar irad olundu" (var.7-8).

¹⁸ Nitekim Lamii Çelebi, Nefehat el-uns'un değerini, kendi düşüncelerini de ekleyerek şöyle dile getirir: .. Ol kitab-ı fahiri (yani Nefehat'ı) bir bahri-i zahir buldı ki zahiri sefayin-i hakayık ve mearif-i namütenahi ile meşhun ve batını cevahir-i zevahir-i esrar-ı ilahi birle mahzun(idi)...ol kitab-ı celilü l-kadrin ala vüs'i -t-taka fevaidini ta'mim ve mevaadini tetmim için ervah-ı mürevvih-i evliyadan istimdad ve inayet-i pür mevhabet -i Hak teala'dan taleb-i reşad ve sedad idüb elfaz-ı pür işaretini Türki ibaratla tabir ve mermuzat ve müşkilatını Rumi lügatla tefsir eyleye..Yakın bildi ki bu matlub-i felekiyyul-mearic kendünün hufta-i kudretinden haricdür..Ol kelimat-ı zevkiyye sercümle mearif-i vicdan ve letayif-i ikan-ı ilahi ve ledünnidür, mustalahat ilmi ve tarifatı resmi değildir. La ya'lemuha ed-dahilu illa bita'rif ashabıha vebita'limin min erbabiha ..ekabir-i meşayih-i tarikatin kelimatında ki küberay-i din ve ulema-i ehl-i yakındır..müteşabihat ve müşkilat çoğ olur. Tercüme-i Avarif'te getürmüşdür ki ehadis-i nebeviyyeden -SAL- ve kelimat-ı meşayih'ten -rıdvaullahi aleyhim- her kelimenün zahri ve batnı vardur ve her batnı bir batnı dahi vardur. Her kim ki fehm-i zahir muktezasınca amel etmeye batn-ı evvelün fehminden nasibdar olmaz. Ve batn-ı evvelün fehm-i mucibince amel olmaya batn-ı saninin fehminden behre hasıl etmez. Bu kıyas üzre her fehm bir amelin delili ve her amel bir fehmin sebilidür... (var.5-6)

Kanuni'nin Belgrad seferi sırasında tamamladığı için eserine Futuh el-Mucahidin li Tervih Kulub el-Müşahidin adını veren Lamii Çelebi, tercümesinde yeri geldiğinde Osmanlı dünyasında yetişmiş sufileri de ele almıştır. Nitekim Konya'nın tasavvufi kültürüne damgasını vurmuş olan Bahaeddin Veled, Burhaneddin Tirmizi, Celaleddin Rumi, Şemseddin Tebrizi ve Sultan Veled gibi isimlerle²² Seyyid Yahya Şirazi'yi anlattıktan sonra onunla ilgisi bulunan Halveti şeyhleri²³ hakkındaki bilgilerimizi kendisine borçluyuz.

Cami'nin sufi ve mutasavvıfları tarihi bir sıra ile işleyişine mütercim olarak bağlı kalan Lamii Çelebi, tercümesinin sonuna, Osmanlı dünyasında VIII-IX./XIII.-XIV. asırlarda yaşamış olan dokuz sufi ve mutasavvıfı da eklemiştir²⁴. Bunlar sırasıyla Hamid b. Musa Kayseri, Hacı Bayram Veli, Ak Şemseddin, Şeyh İbrahim b. Sarraf Hüseyin, Geyüklü Baba, Yazıcı oğulları Ahmed ve Mehmed Efendiler, Yunus Emre ve Hacı Bektaş-ı Veli'dir. Görüldüğü gibi Şeyh İbrahim Tennuri karşımıza bu grup içinde çıkmaktadır.

Lamii Çelebi'den otuz yıl kadar sonra vefat eden Taşköprülü-zade (v.968/1560) ise tasavvufun mümessillerini daha dar bir coğrafyada ele alıyordu. O eseri eş-Şekayiku'n-Nu'maniyye fi Ulemau'd-Devleti'l-Osmaniyye'de isminde gösterdiği gibi Osmanlı Devleti topraklarında Osman Gazi'den (699-726/1299-1325) başlayarak onuncu padişah Kanuni Sultan Süleyman'a (926-974/1520-1566) kadar her bir padişahın devrinde yetişmiş sufi ve mutasavvıfları, muasırları olan alimlerin yanında işliyordu. Böyle bir tertipte kronolojik sıra da ihmal edilmemiş oluyordu.

Taşköprülü-zade Arapça olarak yazdığı bu eserinde Şeyh İbrahim Tennuri'yi, Fatih Sultan II. Mehmed devrinin (855-886/1451-1481) bir şeyhi olarak ele almıştı. O, eserinin diline göre onu İbnü's-Sarraf diye sunmakta ve Şeyh İbrahim b. Hüseyin es-Sarraf es-Sivasi diye tanıtmaktaydı. Dikkat çeken bir diğer nokta da onun Şeyh Ak Şemseddin'in hemen arkasından, o sırada seyr ü süluklarını tamamlamakta olan arkadaşları İbn el-Mısri, Şeyh Şami ve İbn el-Attar'la birlikte anılmasıydı²⁵.

²² Bk. s.513-525

²³ Bu halveti şeyhleri için bk.576-577. Nefehat el-uns'un tercümesinde ayrıca Abdullatif Makdisi, Abdurrahim Merzifoni, Taceddin Karamani, Hacı Halife-i Kastamoni, İbn el-Vefa ve Rüstem Halife-i Brusevi gibi Osmanlı dünyasında yaşamış büyük sufi ve mutasavvıflar da (s.550-563) yer almaktadır.

²⁴ Bk.s.683-691

²⁵ Bk.s. 232-235

Taşköprülüzade'nin Arapça yazdığı bu eserinin daha devrinden itibaren tercüme edilmeye başlandığı ve zamanla ilaveler yapılarak tezyil edildiği malumunuzdur. Tercümeleri arasında Edirneli Mecdi'ninki, ihtiva ettiği bazı ilaveler dolayısıyla da tutulmuştur. Ancak o da bir anlamda Lamii Çelebi gibi asıl eserin (yani eş-Şeka'ik'ın) muhteva ve tertibine bağlı kalmış ve fakat mütecessis bir mutasavvıf olarak İbrahim Tennuri hakkında olmasa bile diğer bazı sufi ve mutasavvıflar için ilavelerde bulunmuştur. Ancak Mecdi'nin bu alimlerden sonra, eserinin diğer bölümlerinde de yaptığı gibi aynı devirde yaşamış bazı sufi ve mutasavvıfları ele aldığını da bu vesile ile hatırlatalım.

Bu temel kaynakların ışığında İbrahim Tennuri'nin doğduğu yıllarda Osmanlı dünyasındaki tasavvufi hayata bakıldığında şunlar görülmüyordu: Aslen Kayserili olan Şeyh Hamid b. Musa "Somuncu Baba" (v.815/1412)²⁶, VIII./XIV. asırda henüz Sünni olan Safeviyye Tarikatı'nın şeyhlerinden Alaeddin Erdebili'den (v.832/1429) hilafet almıştı. Seyr u sülukunu Tebriz yakınlarındaki Hoy şehrinde Erdebil Tekkesi'nde tamamlayan Somuncu Baba, Anadolu'ya döndüğünde Bursa'ya gelip yerleşmişti. Bir müddet sonra Aksaray'a gitmek zorunda kaldı ve irşat faaliyetini orada sürdürdü.

Somuncu Baba, I. Bayezid (Yıldırım) devrinin (791-804/1389-1402) büyük sufi ve mutasavvıfı Hacı Bayram Veli²⁷'nin de (v.833/1430) müşidi idi. Aslen Ankara'nın Çubuk Çayı üzerinde Solfasol köyünden olan bu büyük sufi, tasavvufi eğitimini Anadolu'da tamamlayıp yine bu topraklarda irşad makamına geçmiş bir sufi idi. Onun Çelebi Sultan Mehmed devrinin (816-824/1413-1421) şeyhlerinden Bedreddin ed-Dakik (V,15), Bedreddin el-Ahmer (V,16), Baba Nehhas Ankaravi (V,17), Salâhâeddin-i Bolevi (V,18), Muslihuddin Halife (V,19), Ömer Dede-i Burusevî (V,20) ve Şeyh Lutfullah (V,21) ile II. Sultan Murad devrinde (824-855/1421-1451) yaşamış Ak Bıyık (VI,32), Yazıcı-zade Mehmed (VI,33), Ahmed Bican (VI,34) ve şair Şeyhî'nin (VI,35) müşidi oluşu, Anadolu'nun hemen hemen her tarafındaki tesirinin yaygınlığı hakkında bir fikir vermektedir. İbrahim Tennuri'nin bir müşit aradığı sırada, Ankara'da Ak Şemseddin'in dergahına yönelmeden önce bir aralık Hacı Bayram Veli'nin yanına gitmek isteği de onun bu yaygın şöhrati ile izah edilebilir.

O sıralarda Şam'da bulunan bulunan Abdullatif Makdisi²⁸, hacca giderken Şam'a uğrayan Zeyneddin-i Hafî'yi evinde misafir etmişti. Zeyniyye tarikatının müessisi olan Zeyneddin-i Hafî, kendisine hac yolunda refakat etmek isteyen

²⁶ Bk. Haşim Şahin, Somuncu Baba, DİA, XXXVII,377-378. Ayrıca bk. eş-Şeka'ik, 53-54 (IV,26).

²⁷ Hakkında geniş bilgi için bk. Nihat Azamat, Hacı Bayram-ı Veli, DİA, XIV,442-447

²⁸ Hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Kara, Abdullatif el-Kudsi, DİA, I,257-258

Abdullatif'e, hasta olan annesini dikkate alarak rıza göstermemiş ve fakat dönüşte onu da beraberinde Hırasan'a götürmüştü. Orada halvetini tamamlayan Abdullatif, daha sonra Şam'a dönecek; sonra da sırasıyla Konya ve Bursa'ya gelerek irşadda bulunacaktır. II. Sultan Murad devrinde (824-855/1421-1451) Edirne'de yaşamış Şeyh İmam ed-Debbagin (Şeka'ik, VI,36), Eğridir'de Şeyh Piri Halife (VI,37), Bursa'da Şeyh Taceddin İbrahim b. Bahşi Fakih (VI,38) onun müridleri idi.

Köklü bir tarikat olan Halvetiyye'nin de söz konusu devrede etkin ve yaygın olduğu anlaşılıyor. Nitekim Taşköprülüzade (v.968/1561), bu büyük tarikatın ilk mümessillerinde biri olarak es-Seyyid Yahya b. Bahaeddin eş-Şirvani'yi²⁹, Fatih devrinin sufilerinden biri olarak tanıtır. Tarikatın müessisi Şeyh Sadreddin'in vefatından sonra müntesiplerin çoğunun etrafında toplandığı Seyyid Yahya (v.868/1463), Şemahı'dan ayrılıp Bakü'ye geçmişti. İrşad faaliyetine burada devam eden Seyyid Yahya'nın Anadolu'ya gönderdiği halifeleri arasında önce Bursa ve İstanbul'da, sonra da gittiği Karaman'da irşadda bulunmuş Alaeddin Halveti³⁰ de vardı. Alaeddin Halveti'nin kardeşi Dede Ömer Ruşeni³¹ (v.892/1486) seyr u sülukundan sonra irşad faaliyetini Tebriz'de yapmıştı. Seyyid Yahya'nın bir diğer halifesi Habib el-Omeri el-Karamani³² (v.902/1496) bu faaliyeti önce memleketi Karaman'da sonra da Aydın'da sürdürmüş ve bu vesile ile Anadolu ve Rumeli'nde dolaşmıştı. Alaeddin Halveti'den irşad için icazet alan Şeyh Molla Mes'ud da³³ yerleştiği Edirne'de pek çok mürid yetiştirmişti.

Şeyh İbrahim Tennuri'nin henüz Kayseri'de müderris olduğu yıllarda Anadolu'ya baktığımızda, bölgenin Ankara, Beypazarı ve Göynük taraflarını Şeyh Akşemseddin ve müridlerinin irşad alanı olarak görüyoruz. Nitekim Taşköprülüzade Şeyh Ak Şemseddin'i, Fatih devrinin sufi ve mutasavvıfları arasında kaydedip anlattıktan (s.226-232: VII,63) sonra hemen ardından İbn el-Misri (s.232:VII,64), İbn es-Sarraf (s.232-234:V,65), Şeyh Şami (s.235:V,66), İbn el-Attar (s.235:V,67), Şeyh Sa'dullah (s.235:V,68), Şeyh Fazlullah (s.236:V,69), Şeyh Emrullah (s.236-237) ve Hamdi Çelebi'yi (s.237:VII,71) ele alarak onun mürid ve oğullarından oluşan muhitine yer verir.

Şeyh İbrahim Tennuri, Şeyh Ak Şemseddin'in yanında seyr u sülukunu tamamlamak için Beypazarı'na gittiği zaman, daha önce de hatırlatıldığı üzere,

²⁹ Bk. eş-Şeka'ik,s.270-272 (V,89)

³⁰ Bk. eş-Şekaik,s.264 (V,83)

³¹ Bk. eş-Şeka'ik,s. 264-265 (V,84)

³² Bk. eş-Şeka'ik,s.265-266 (V,85)

³³ Bk. eş-Şeka'ik,s. 266-267 (V,86)

zikredilen bu grup içinde yer alan Hamza Şami, Abdurrahim Karahisari ve İskilipli Muslihuddin de halvete girmekte idiler. Bunlardan Hamza Şami “Şeyh Şami”, Şeyh Ak Şemseddin’in en eski müridi olup onun vefatından sonra Beypazarı’nda, Mecdi’nin deyişiyle “seccade-i irşada cülus” etmişti³⁴. Pek çok mürid yetiştirdiği zikredilen bu zatın Anadolu’da Kesgen adlı bir köyde yattığı kaydedilir³⁵. Taşköprülü-zade’nin “İbn el-Mısri”, Mecdi’nin de “Mısri-oğlu”³⁶ diye tanıttığı Abdurrahim Karahisari, Karahisar’da doğmuş, şeyhi Ak Şemseddin’in yanında tasavvufi terbiye ve tecrübesini tamamladıktan sonra ülkesine dönmüştü. Onun Vahdet-name adlı eserini Mecdi “kütüb-i tasavvuf ortasında bir dane” diyerek medheder³⁷. Enisi, onun Karahisar’da yattığını söyler³⁸. Şeka’ik’te³⁹ İbn el-Attar diye tanıtılan İskilipli Muslihuddin’i Mecdi “Attar-oğlu” diye tanıtır⁴⁰. Şeyh Şami’dan sonra irşad görevinin başına geçtiği anlaşılan Attar-oğlu İskilip’te vefat etti ve orada defnedildi⁴¹.

Şeyh Ak Şemseddin’in dergahında seyr u süluklarını tamamlayan bu müridler, gittikleri yerlerde post-nişin olarak Şemsiyye tarikatına göre irşadlarını sürdürdüler. Bunların arasında, irşad faaliyetlerini bilfiil yürütürken duygu ve düşüncelerini eserleriyle dile getirenler de vardı. Nitekim Abdurrahim Karahisari, hatırlattığımız manzum Vahdet-name adlı kitabının yanı sıra başka eserler de

³⁴ Bk. Hada’ik eş-Şeka’ik, s.249

³⁵ Bk. Enisi, Menakıb-ı Ak Şemseddin, Hacı Mahmud Efendi Kütüphanesi (Süleymaniye), 4660, var.19 b.

³⁶ Bk. Hada’ik eş-Şeka’ik, s.246-247

³⁷ Bk. Hada’ik eş-Şeka’ik, s. 247. Vahdet-name’nin günümüze kadar gelen nüshaları arasında şunlar da vardır : Düğümlü Baba (Süleymaniye), 384,913h., 169 var.; Mihrişah Sultan (Süleymaniye), 147 var.; Yazma Bağışlar (Süleymaniye), 834,141 var; Uşşaki Tekkesi (Süleymaniye) 337,1004 h., 53 var. Abdurrahim Karahisari’nin Munyet el-ebrar ve gunyet el-ahyar adlı eserinin de, henüz hayatta iken istinsah edilen (bk. msl. Hacı Mahmud Efendi (Süleymaniye), 3048, 855h., 119 var.; Serez (Süleymaniye), 1496, 857 h., 182 var.) nüshalarına sahibiz. Onun el-Esrar el-hafıyye ve’i-asar el-behiyye fi eşrat es-sa’at ‘nın bir nüshası da Ayasofya (Süleymaniye) Kütüphanesi’nde (nr.4245/3(91-106) bulunmaktadır.

³⁸ Bk. Menakıb-ı Ak Şemseddin, var.20a

³⁹ Bk.s.235(: V,67)

⁴⁰ Bk. Hada’ik eş-Şeka’ik, s. 249

⁴¹ Bk. Menakıb-ı Ak Şemseddin, var.20a

yazmıştı. Şeyh İbrahim Tennuri de meşhur mesnevisi Gülzar'ı⁴², şeyhi Ak Şemseddin'in dergahından ayrılıp geldiği Kayseri'de kaleme almıştı. Onun ayrıca Gülşen-i niyaz⁴³ adlı bir divanı da vardı. Vefatından 26 yıl sonra istinsah edilen ve henüz tek nüshasına sahip olduğumuz bu divanında o, sırasıyla "Aksaraylı ârif şeyh Hamiduddin, ârif şeyh Hacı Bayram Veli ve şeyhlerin yol göstericisi (müselliku l-meşayih) ârif şeyh Ak Şemseddin'in dergahından el almış Şeyh İbrahim Tennuri" diye tanıtılıyordu (var. 1b)⁴⁴.

Şeyh İbrahim Tennuri, kültürümüzde eser yazılırken takip edilen ananeyi Gülzar adlı mesnevisinde de terketmemiş görülüyor. Nitekim o, besmele'den sonra, cihanı yaratan Allah'a hamdeder (hamdele). Daha sonra Hz. Peygamber'i anar (salvele) ve bu vesile ile varlıkların onun adına yaratıldığını hatırlatır. Ardından Hz. Peygamber'in izinden giden dört halifeye övgüler dizer. Eserinin Gülzar diye anılmasını da isteyen İbrahim Tennuri, sonra sözü şeyhi Ak Şemseddin'e getirir; arkasından da onu, Sultan Fatih'e hediye ettiğini belirtir.

O, bu şekilde gelişen bir girişten sonra fikhın, namaz, abdest, zekat, oruç, hac ve nikah gibi konularını ayrı ayrı ele alır. Bu konuların sayısı altmış civarındadır. Şeyh İbrahim Tennuri Şafii'dir; fakat ele alıp işlediği konular, Şafii fihından ziyade Hanefi fikhına dair eserlerde görülen sırayı hatırlatır. Bu konuların ilgili ayet ve hadislerin başlıkları altında işlendiğini de belirtelim. Ancak konu ile ilgili daha başka ayet ve hadisler varsa bunlar da beyitler içinde görülür.

Nihayet sözü, yeni bir konuya kapı açabileceğini dikkate alarak uzatmadan, biraz da yine bu endişeyle kısaca temasla yetindiğim bazı yerleri müzakerelere bırakarak, eserin şu ana ve çarpıcı özelliğini hatırlatıp bitireyim: Daha sonraları

⁴² Şeyh İbrahim Tennuri'nin günümüze birçok yazma nüshası ulaşan bu eseri birkaç çalışmaya konu olmuştur. Ali Rıza Karabulut ve Ramazan Yıldız'ın Gülzar-ı Manevi ve İbrahim Tennuri adlı eseri ile başlayan (Ankara 1978) bu çalışmalar daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu tür çalışmalar için bk. Mustafa Uzun, İbrahim Tennuri, DİA, XXI,356. Bunlara şu çalışma da eklenmelidir : İbrahim Tennuri, Gülzar-ı Manevi, hazırlayan Doç. Dr. Mustafa Demirel, İstanbul,2005 (Çağrı Yayınları). Gülzar'ın özellikle dil açısından yakından incelendiği bu çalışmada, mesnevinin yazma nüshaları da tanıtılmıştır. Bk.s. XXXVII- XLIII.

⁴³ Bu divan ile üzerinde yapılan çalışmalar için bk. Mustafa Uzun, İbrahim Tennuri, DİA, XXI,356. Ayrıca bk. Doç.Dr. Mustafa Demirel, İbrahim Tennuri,Gülzar-ı Manevi,s.XXVII-XXXII.

⁴⁴ Bu tanıtım, onun "Bayramiyye-Şemsiyye tarikatının Tennuriyye kolunun kurucusu" olarak takdimi ile de uyumaktadır. Bk. Mustafa Uzun, İbrahim Tennuri,DİA,XXI,356. Tennuriye'nin daha sonraki yılları için bu makalenin yanında ayrıca bk.Reşat Öngören, Osmanlılar'da Tasavvuf (İstanbul,2003),s.155-158,164,264,338). Şeyh İbrahim Tennuri hal ve kaliyle irşadta gerçekleştirdiği başarılarıyla ele alınıp konu edildikçe, söz konusu tanıtımının haklılığı anlaşılacak ve bu onun dış ülkelerde de tanınmasına vesile olacaktır.

Gülzar-ı Manevi diye tanınan bu mesnevide, fıkıhın yukarda adı geçenleri ile beraber hemen hemen bütün konuları, şer'î anlamları yanında, içlerinde yatan sırlarla birlikte işlenir.